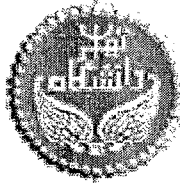

۱۳۷۱

دانشگاه تهران
دانشکده حقوق و علوم سیاسی
پایان نامه دکتری
رشته تحصیلی: علوم سیاسی

عنوان:

گفتمان‌های فقهی - سیاسی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر احمد دوست محمدی

استادان مشاور:

جناب آقای دکتر ملکوتیان

جناب آقای دکتر فیروزی

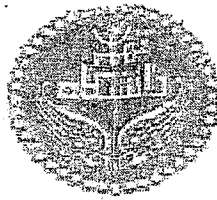
۱۳۸۸ / ۱۲ / ۱۰

کتابخانه اساتید دانشگاه تهران
تهران

دانشجو:

محمد مهدی باباپور

سال تحصیلی: ۸۸-۱۳۸۷

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

گروه آموزشی علوم سیاسی

گواهی دفاع از رساله دکتری

هیات داوران رساله دکتری : آقای محمد مهدی باباپور

گرایش : مسائل ایران

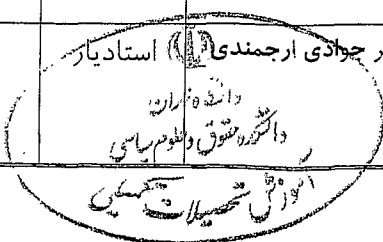
در رشته : علوم سیاسی

با عنوان : گفتارهای فقهی سیاسی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی نمود .

را در تاریخ : ۱۳۸۸/۱۰/۲۸ با درجه عالی

ردیف	مشخصات هیات داوران	نام و نام خانوادگی	مرتبۀ دانشگاهی	دانشگاه یا موسسه	امضاء
۱	استاد راهنما استاد راهنمای دوم (حسب مورد)	دکتر احمد دوست محمدی	استادیار	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۲	استاد مشاور	دکتر مصطفی ملکوتیان	دانشیار	"	
۳	استاد مشاور دوم (حسب مورد)	دکتر داود فیرحی	دانشیار	"	
۴	استاد مدعو خارجی	دکتر منصور میراحمدی	دانشیار	دانشگاه شهید بهشتی	
۵	استاد مدعو خارجی	دکتر نجف لک زایی	استادیار	دانشگاه باقرالعلوم قم	
۶	استاد مدعو داخلی	دکتر محمد جعفر جوادی ارجندی	استادیار	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۷	استاد مدعو داخلی	دکتر کیامرث جهانگیر	استادیار	"	
۵	معاون یا نماینده معاون تحصیلات تکمیلی دانشکده	دکتر محمد جعفر جوادی ارجندی	استادیار	"	

تذکر : این برگه پس از تکمیل هیات داوران در نخستین صفحه پایان نامه درج می گردد

اهداء

این اثر ناچنیرا به روح بلند و ملکوتی خواهرزاده عزیزم شهید سید محبتی حسینی که در اول محرم ۱۴۳۰ هـ.ق برابر با ۱۳۸۷/۱۰/۹ در شهرستان سراوان زاهدان توسط عوامل تروریستی و هابی، به شهادت رسید؛ و همچنین به روح پدر بزرگوارم که در آغاز تحصیلات مقطع دکتری در قید حیات بوده ولی اکنون در شادی جشن فارغ التحصیلی حضور ندارند، تقدیم می‌نمایم.

چکیده

به نظر می‌رسد سیر تحول قانون اساسی ج.ا. ایران (از پیش نویس تا بازنگری) بیش از هر جریان فکری - سیاسی دیگر، تابعی از تحولات گفتمان‌های فقهی - سیاسی موجود در جامعه شیعی ایران می‌باشد. در این تحقیق، کوشش شده است فرایند این تحول را در دو سوی گفتمان‌های فقهی - سیاسی و قانون اساسی ج.ا. ایران، جستجو و ارزیابی گردد.

مفروض تحقیق حاضر این است که؛ اولاً، قانون اساسی ج.ا. ایران مبتنی بر دیدگاه‌های فقهی - سیاسی معاصر شیعه است؛ ثانیاً، گفتمان‌های فقهی - سیاسی معاصر، بی‌آنکه قابل تقلیل به نظریه واحد بوده باشند، البته از نوعی تکثر حکایت می‌کنند.

سؤال اصلی تحقیق این است که؛ هریک از گفتمان‌های فقهی - سیاسی چگونه و چه نقشی در فرایند شکل‌گیری و تحول قانون اساسی ج.ا. ایران (از پیش نویس تا بازنگری) داشته است؟

فرضیه اولیه ما این است که: تحولات قانون اساسی بی‌آنکه تابعی از دیدگاه فقهی سیاسی واحدی باشد، نتیجه تفسیر و تفاسیر جریان‌های مختلف فقهی - سیاسی امام خمینی (ره) را فراهم کرده و سرانجام همین دیدگاه - کم و بیش - وارد قانون اساسی شده است.

دوره زمانی تحقیق شامل سه دوره مهم: (۱) طرح پیش نویس؛ (۲) تصویب نهایی؛ (۳) بازنگری قانون اساسی، تحقیق طی سال‌های ۱۳۵۷ - ۱۳۶۸ می‌باشد.

چنانکه عنوان تحقیق نشان می‌دهد، جهت عمومی تحقیق تمرکز بر دیدگاه‌های فقهی - سیاسی است. از نظریه‌های تحلیل گفتمانی به عنوان الگوی نظری تحقیق استفاده شده است.

تشکر و قدردانی:

راهنمایی و مساعدت استاد ارجمند، جناب آقای دکتر احمد دوست محمدی، همواره مشوق بنده بوده
و مسیر انجام این رساله را هموار کرده است. از این رو صمیمانه‌ترین ارادت قلبی خود را خدمت
استاد محترم اظهار نموده و از جناب ایشان صادقانه تشکر می‌نمایم.
قبول زحمت مشاوره و همکاری عالمانه‌ی استادان گرامی: جناب آقایان دکتر مصطفی ملکوتیان
و حجة الاسلام و المسلمین دکتر فیرجی رانیراج نهاده و از این بزرگواران صمیمانه سپاس گزارم.
از همسر و فرزندانم که با سه صدر و بزرگواری، فرصتی که متعلق به آنها بود را در این جهت صرف
نموده‌ام، کمال تقدیر و تشکر را دارم.

فهرست مطالب

۱	مقدمه: طرح تحقیق
۲	۱- بیان مسئله:
۳	۲- اهمیت و ضرورت پژوهش:
۴	۳- اهداف پژوهش:
۴	۴- ادبیات موضوع:
۵	۵- تعاریف مفاهیم اصلی:
۶	۶- مفروضات:
۶	۷- سؤال اصلی:
۷	۸- سئوالات فرعی:
۷	۹- فرضیه اصلی:
۷	۱۰- روش تحقیق و جمع آوری مطالب:
۷	۱۱- متغیرها:
۸	۱۲- قلمرو تحقیق:
۸	۱۳- فصل بندی تحقیق:
۱۰	فصل اول: چارچوب نظری تحقیق
۱۱	مقدمه:
۱۲	۱- مفاهیم و کلیات نظریه گفتمان
۱۲	گفتمان
۱۵	هژمونی
۱۷	خصوصیت

بی قراری	۱۸
قدرت	۲۰
اولویت سیاست	۲۰
۲- ظهور و سقوط گفتمان ها: از اسطورهها تا تصورهاى اجتماعى	۲۴
۳- گفتمان به مثابه روش تحلیل گفتمانهای فقهی - سیاسی	۳۳
پی نوشتها:	۳۶
فصل دوم: آرایش گفتمانها پس از پیروزی انقلاب اسلامی	۳۷
مقدمه	۳۸
۱- گفتمان اسلام سیاسی لیبرال	۳۹
۱-۱- نهضت آزادی	۳۹
۱-۲- حزب جمهوری خواه خلق مسلمان	۴۱
۲- گفتمان اسلام سیاسی چپ	۴۱
۲-۱- سازمان مجاهدین خلق	۴۲
۲-۲- جنبش مسلمانان مبارز	۴۴
۲-۳- نهضت خدایپرستان سوسیالیست:	۴۵
۲-۴- گروه فرقان	۴۶
۳- گفتمان ملی گرای سکولار	۴۶
جبهه ملی	۴۷
۴- گفتمان مارکسیسیم	۴۹
۴-۱- حزب توده	۴۹
۴-۲- سازمان چریکهای فدایی خلق	۵۰
۴-۳- سازمان پیکار	۵۱
۴-۴- حزب دموکرات کردستان	۵۱
۵- گفتمان اسلام سیاسی فقهاتی	۵۲
۵-۱- حزب جمهوری اسلامی	۵۳
۵-۲- جامعه روحانیت مبارز	۵۶
۵-۳- سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی	۵۸

۶۱	جمع بندی:
۶۲	پی نوشت ها:
۶۴	فصل سوم: پیش نویس قانون اساسی و منازعات گفتمانهای فقهی - سیاسی
۶۵	مقدمه:
۶۶	۱- پیش نویسهای قانون اساسی جمهوری اسلامی:
۶۷	۱-۱- متن پیش نویس قانون اساسی در پاریس
۶۸	۱-۲- تدوین پیش نویس قانون اساسی در ایران
۷۱	۱-۳- تدوین متن پیش نویس در دولت موقت
۷۲	۱-۴- متن پیش نویس در شورای انقلاب
۷۳	۱-۵- اصلاحات امام خمینی (ره) و انتشار پیش نویس در روزنامه کیهان
۷۴	۲- نقدها و منازعات گفتمانی پیش نویس قانون اساسی
۷۵	۲-۱- کنگره ها، سمینارها و جلسات نقد و بررسی پیش نویس قانون اساسی
۷۹	۲-۲- احزاب سیاسی و نقد پیش نویس قانون اساسی
۷۹	جنبش مسلمانان مبارز:
۸۰	حزب توده ایران
۸۲	جبهه ملی
۸۳	سازمان مجاهدین خلق ایران
۸۳	۲-۳- نقدهای مراجع، علما و روحانیون به پیش نویس قانون اساسی
۸۴	امام خمینی (ره)
۸۵	آیت ا... گلپایگانی (ره)
۸۷	آیت ا... مرعشی نجفی (ره)
۸۷	الف: اصلاحات پیشنهادی
۸۹	ب- اصول اضافی:
۹۰	آیت ا... شریعتمداری
۹۱	علما و روحانیون
۹۷	جمع بندی:
۹۸	پی نوشت ها:

فصل چهارم: مجلس خبرگان قانون اساسی و هژمونی گفتمان فقهی - سیاسی امام خمینی (ره) ۱۰۱	
مقدمه: ۱۰۲	
بخش اول: از مجلس مؤسسان تا مجلس خبرگان (بررسی منازعات گفتمانی) ۱۰۴	
۱- مجلس مؤسسان یا مجلس خبرگان ۱۰۴	
۲- امام خمینی (ره) از مجلس مؤسسان تا مجلس خبرگان ۱۰۵	
۳- واکنش نیروهای اجتماعی و مجلس خبرگان ۱۰۹	
۴- واکنش مراجع، علما و مجلس خبرگان ۱۱۱	
۵- انتخابات مجلس خبرگان و گفتمانهای رقیب (رقابت گفتمانها) ۱۱۳	
۶- شکل گیری مجلس خبرگان ۱۱۷	
جدول معرفی نمایندگان مجلس خبرگان ۱۲۰	
بخش دوم: گفتمانهای فقهی - سیاسی و تدوین قانون اساسی در مجلس خبرگان ۱۲۸	
مقدمه ۱۲۸	
۱- ولایت فقیه و نظام ولایی در ایران ۱۳۲	
۱-۱- طرح اصل ولایت فقیه ۱۳۳	
۱-۲- نحوه تعیین رهبر و ویژگیهای آن ۱۴۵	
۱-۳- شرایط و صفات رهبر: ۱۴۷	
۱-۴- وظایف و اختیارات رهبری ۱۴۹	
۲- حاکمیت ملی و نظام شورایی ۱۷۵	
۲-۱- حاکمیت ملی ۱۷۵	
۲-۲- شوراها ۱۸۵	
۳- حقوق ملت و آزادی ها ۱۹۶	
جمع بندی ۲۰۶	
پی نوشت ها: ۲۰۷	
فصل پنجم: هژمونی گفتمان فقهی سیاسی امام خمینی (ره) و بازنگری قانون اساسی ۲۱۳	
مقدمه ۲۱۴	
بخش اول: بازنگری و تجدید نظر در پیش نویس و مذاکرات مجلس خبرگان قانون اساسی ۲۱۵	
بخش دوم: ضرورت بازنگری در قانون اساسی ۱۳۵۸ ۲۲۰	

- ۱- مسأله رهبری ۲۲۱
- ۲- ناهماهنگی در قوه مجریه ۲۲۲
- ۳- ناکارآمدی نظام شورایی قوه قضائیه ۲۲۳
- ۴- مسأله عدم توافق در قوه مقننه ۲۲۴
- ۵- عدم آشنایی با معضلات اجرایی ۲۲۵
- ۶- ضرورت‌های دوران بازسازی ۲۲۵
- بخش سوم: گفتمان‌های فقهی - سیاسی و مهمترین اصول بازنگری شده ۲۳۰
- ۱- مذاکرات شورای بازنگری و نهاد رهبری ۲۳۰
- ۱-۱- شیوه انتخاب رهبری ۲۳۰
- ۱-۱-۱. شیوه اول ۲۳۱
- ۱-۱-۲. شیوه دوم: ۲۳۲
- ۱-۱-۳. شیوه سوم ۲۳۵
- ۱-۲- اصلاح در شرایط و صفات رهبری ۲۳۷
- ۱-۲-۱. حذف شرط مرجعیت ۲۳۷
- ۱-۲-۲. افزودن قید اعلیت، مقبولیت و برجستگی خاص در صفات رهبری ۲۴۲
- ۱-۳- افزایش اختیارات و وظایف رهبری ۲۴۴
- ۱-۳-۱. افزایش اختیارات رهبری در اصل ۱۱۰ قانون اساسی ۲۴۷
- ۱-۳-۲. ولایت مطلقه امر و امامت امت (اصل ۵۷) ۲۴۷
- ۲- مذاکرات شورای بازنگری و مجمع تشخیص مصلحت نظام ۲۵۳
- ۲-۱- زمینه‌های شکل‌گیری مجمع تشخیص مصلحت نظام ۲۵۳
۱. قانون تحدید مالکیت ارضی: ۲۵۴
۲. قانون کار ۲۵۶
۳. حدود اختیارات دولت ۲۵۷
- ۲-۲- مجمع تشخیص مصلحت نظام و منازعات فقهی - سیاسی در شورای بازنگری ۲۶۱
- ۲-۲-۱. ضرورت مجمع تشخیص مصلحت نظام ۲۶۲
- ۲-۳-۲. وظایف مجمع تشخیص مصلحت نظام ۲۶۴

۲۶۴ حل اختلاف مجلس و شورای نگهبان
۲۶۵ حل معضلات نظام
۲۶۷ سایر وظایف و اختیارات
۲۶۷ مشاوره با رهبری
۲۶۷ وظایف اتفاقی
۲۶۸ جمع بندی:
۲۶۹ پی نوشت ها:
۲۷۳ جمع بندی و نتیجه گیری
۲۸۰ فهرست منابع

مقدمه:

طرح تحقیق

۱ - بیان مسئله:

بهار ۱۳۵۸ را می‌توان بهار منازعه‌های گفتمانی در ایران تلقی کرد؛ گفتمان اسلامی فقاهتی است، گفتمان اسلام لیبرال، گفتمان اسلام چپ، گفتمان ملی‌گرای سکولار و گفتمان مارکسیسم. و قانون اساسی مهمترین کانون این منازعه را تشکیل می‌داد. با توجه به اهمیت قانون اساسی در تعیین ساخت قدرت و ماهیت سیاسی، برنده منازعه بر سر قانون اساسی پیروز واقعی منازعه‌های گفتمانی در ایران تلقی می‌گردید. به همین دلیل گفتمان‌ها و جریان‌های مختلف همگی با تمام توان وارد میدان شدند و خواسته‌ها و تقاضاهای مختلف خود را برای طرح در قانون اساسی مطرح نمودند.

بحث بر سر چگونگی تدوین قانون اساسی در بهار ۵۸ با انتشار پیش نویس آن در خرداد ماه به اوج رسید و نقدها و پیشنهادها و منازعات گفتمانی شدت پیدا کرد. به دنبال عدم برگزاری فراندوم، انتخابات مجلس خبرگان قانون اساسی برگزار شد که به دنبال آن مرزبندیها و وزن گفتمان‌های مختلف روشن گردید. در میان این گفتمان‌ها، گفتمان اسلام فقاهتی و حزب‌های وابسته به آن با توجه به پایگاه توده‌ای گسترده، اعتبار مذهبی رهبری کاریزماتیک امام خمینی (ره)، حمایت اکثر روحانیت، در اختیار داشتن تشکیلات گسترده حزب جمهوری اسلامی، پشتیبانی نهادهای انقلابی، توان مندی در جذب و مفصل بندی مفاهیم جذاب گفتمان‌های ضد و میزان دسترسی پذیری بالای دال اسلام، هژمونی پیدا نمود و این گفتمان همچنین با داشتن روحانیون روشنفکر و طراح و مدیرانی چون آیت الله بهشتی و مطهری از حمایت بخش گسترده‌ای از دانشگاهیان نیز برخوردار بود.

با توجه به فروکش کردن غیریت‌های بیرونی و به حاشیه رفتن گفتمان‌های مخالف، غیریت-سازی‌ها کم‌کم به درون گفتمان اسلام فقاهتی منتقل شد و نمایندگان این گفتمان به رقابت با یکدیگر پرداختند. که در مفصل بندی نشانه‌ها و زبانهای گفتمان‌های اسلام فقاهتی بین خرده گفتمان‌های اسلام فقاهتی در تدوین قانون اساسی رخ نمایاند.

ماهیت کلی و گاه مبهم نظام نشانه شناختی و عناصر مفصل بندی شده گفتمان اسلام فقاهتی که در شرایط خصومت در منازعه گفتمانی به جذب طیف‌های متنوع اجتماعی و سیاسی کمک کرده بود پس از پیروزی و در شرایط عینیت و تبلور گفتمانی نمی‌توانست تداوم یابد. به همین خاطر این گفتمان باید به بخشی از محتوای عینی خود روی آورد و همین فاصله گرفتن از فضای استعاری به پیدایش و تشدید اختلاف‌های درونی یاری می‌رساند. به عبارت دیگر، پس از استقرار، گفتمان اسلام فقاهتی باید از ماهیت استعاری و ابهام آلود خود خارج می‌شد و تقاضاها و نیروهای متنوع را که در فضای استعاری نمایندگی کرده بود سامان دهی می‌کرد.

در حالی که به دلیل تعارض‌ها و تنوع نشانه‌ها، خواسته‌ها و نیروها، سامان دهی همه آنها امکان پذیر نمی‌بود بنابراین فرو ریختن کلیت منسجم گفتمانی و پیدایش خرده گفتمان‌های متعارض که پیامد روند اجتناب ناپذیر خاص گرایی گفتمان‌ها بعد از پیروزی است طبیعی به نظر می‌رسید. فلذا در مراحل تدوین قانون اساسی و بازنگری (تا حدی در پیش نویس) شاهد پیدایش، گسترش و رقابت خرده گفتمان‌هایی هستیم که هر یک بازنمایی بخشی از محتوای مجازی و استعاری اسلام فقاهتی را بر عهده دارند؛ هر چند بر بنیادی مشترک استوار بودند. البته در این منازعه خرده گفتمان‌های اسلام فقاهتی عمدتاً قرائت امام خمینی (ره) از پیش نویس تا بازنگری بصورت یک سیر و فرآیند تدریجی تکاملی غلبه پیدا کرده است و نشانه‌ها و مفاهیم اساسی این گفتمان هژمونی پیدا نمود و زمینه‌های نظری و عملی مناسب برای طرح دیدگاه ولایت مطلقه فقیه از سوی امام خمینی (ره) را فراهم نموده است.

در این رساله کوشش خواهیم کرد ضمن بازنمایی صورت‌بندی‌های گفتمان اسلام فقاهتی در بهار ۵۸ و در آستانه تدوین قانون اساسی ج ۱ ایران، منازعات درون گفتمانی خرده گفتمان‌های فقاهتی را پیرامون قانون اساسی طرح نموده و توضیح دهیم.

۲- اهمیت و ضرورت پژوهش:

قانون اساسی به عنوان یک میثاق ملی که مبنای عمل دولت مردان، جهت گیری‌های کلان سیاسی، اقتصادی و فرهنگی نظام سیاسی و متضمن حقوق ملت می‌باشد از اهمیت انکار ناپذیری برخوردار است. از این رو شناخت قانون اساسی، مبانی و اندیشه حاکم بر آن در زمان تدوین و بازنگری از جمله موضوعاتی است که پرداختن به آن واجد اهمیت می‌باشد.

تاکنون بررسی‌های انجام گرفته بیشتر جنبه حقوقی - تاریخی داشته است و تأکید این پژوهش بر ابعاد فقهی - سیاسی است.

به نظر می‌رسد تحقیقی از این دست موجب غنی سازی ادبیات علمی و فقهی در حوزه

سیاست امروز خواهد بود.

۳- اهداف پژوهش:

الف) صورت بندی خرده گفتمان‌های فقاهتی و مکانیسم منازعات درونی این گفتمان‌ها در سیر تدوین قانون اساسی (از پیش نویس تا بازنگری)؛

ب) تلاش در جهت تبیین شیوه‌های غیریت سازی گفتمان بزرگ اسلام فقاهتی در مقابل گفتمان‌های رقیب؛

ج) کمک به بازنمایی و درک بهتر جامعه علمی - سیاسی و حوزوی - دانشگاهی کشور از نقش جریانهای عمده فقاهتی در تدوین قانون اساسی و در نتیجه در تحولات نظام ج.ا.ایران

۴- ادبیات موضوع:

رساله حاضر بیشتر به مباحث منازعات فقهی - سیاسی در درون گفتمان بزرگ اسلام فقاهتی اختصاص دارد

بنابراین اشاره به معارضه گفتمان فقهی - سیاسی با گفتمان‌های رقیب چون چپ و لیبرال تنها به نحو کلی و گذرا و مقدماتی خواهند بود.

اکثر منابع به همین قسمت پرداختند در حالیکه مطلب نخست هم چنان از نظر محققین مغفول مانده است فلذا با نگاهی به منابع نوشتاری بخصوص کتب و مقالات علمی و تحقیقاتی، مشاهده می‌کنیم که یک کار علمی و منسجم و مستقل آنهم از دیدگاه فقهی - سیاسی صورت نگرفته است گرچه به طور پراکنده در کتاب‌ها و خاطرات و مقالات آمده است.

برخی از منابع به بخشی از این موضوع پرداختند نه به کل موضوع. جناب آقای وحید قلفی در کتاب مجلس خبرگان و حکومت دینی در ایران تلاش کردند که جریانهای مختلف بعد از پیروزی انقلاب را کالبد شکافی نموده حتی به مساله قانون اساسی و جریانها در دوره مشروطیت هم اشاره داشته و به نقش این جریانها و گفتمانها در مراحل پیش نویس و تدوین قانون اساسی پرداخته است. اما، اولاً به مرحله بازنگری اشاره ای ندارد و ثانیاً فقط به بررسی منازعه گفتمانی اصول اول تا ششم قانون اساسی پرداخته است که البته در نوع خود کار بسیار خوبی است. اما تلاش جدیدی که در این نوشتار در تمایز با آن نوشته شده اینست که اولاً بطور کامل به سه دوره پیش نویس، بررسی نهایی و بازنگری پرداخته؛ ثانیاً به همه اصول قانون اساسی توجه شده؛ ثالثاً با چهارچوب نظری و رویکرد نظریه تحلیل گفتمانی به این موضوع پرداخته شده است.

اثر دیگر، اسلام سیاسی در ایران، نوشته محمدعلی حسینی‌زاده، می‌باشد ایشان پس از طرح

منازعه گفتمان‌های تاریخ معاصر بخصوص عصر مشروطیت و پهلوی، به گفتمان‌های مختلف و متعارض بعد از پیروزی انقلاب اشاره کرده و با طرح ویژگی‌ها و نشانه‌های هر یک از آنها عمدتاً به چگونگی و فرآیند گسترش و هژمونی گفتمان اسلام سیاسی فقاهتی می‌پردازد. وی همچنین به فروپاشی اجماع و غیریت‌سازی‌های درونی از سال ۷۶-۱۳۶۰ اشاره تفصیلی کرده، و آنگاه در پایان به بازگشت طرد شدگان و پیدایش گفتمان‌های جدید در ایران می‌پردازد که کاری بسیار خوب و تحقیقی و در خور تحسین است. اما عمده بحثها در خصوص حوادث، زمینه، علل و عوامل سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و بسترهای سیاسی و اجتماعی و اقتصادی است و این منازعه گفتمانی را در چهارچوب پیش نویس، تدوین و بازنگری مطرح نمی‌کند گرچه اشاراتی دارد، اما تمرکز ندارد. فلذا عمده تفاوت این نوشتار با این منبع اینست که تمرکز در بحث قانون اساسی دارد. و همچنین به خرده گفتمان‌های فقهی - سیاسی پرداخته است. در حالیکه کتاب آقای حسینی‌زاده به گفتمان اسلام سیاسی در مقابل سایر گفتمان‌های موجود می‌پردازد.

کتابهای دیگر در این زمینه از جمله حقوق اساسی محمد هاشمی در دو جلد و حقوق اساسی جلال الدین مدنی در ۸ جلد و حقوق اساسی ایران عمید زنجانی وجود دارند اما همانطوری که گفته شد، بیشتر جنبه حقوقی و تاریخی دارند تا فقهی - سیاسی مثلاً آقای عمید زنجانی به مسأله حقوق اساسی در ایران در یک سیر تاریخی پیش از میلاد و پس از آن و همچنین از ظهور اسلام تا صفوی و دوره قاجار و به طور تفصیلی در مقطع مشروطیت می‌پردازد و حقوق اساسی در جمهوری اسلامی را نیز بیشتر بر اساس مبانی حقوقی، عقیدتی و فلسفی و البته بحثهای فقهی نیز دارد. و تمایز این تحقیق به این منبع اولاً در تمرکز بحث در قانون اساسی جمهوری اسلامی است نه حقوق اساسی و ثانیاً بر اساس نظریه تحلیل گفتمانی به گفتمان‌های فقهی - سیاسی در سه دوره پیش‌نویس، بررسی نهایی و بازنگری می‌پردازد. اما این آثار کمتر متعرض تبارشناسی فقهی اصول قانون اساسی گشته‌اند. اهم این آثار به تناسب در فصول این رساله اشاره و معرفی خواهند شد و مورد استفاده و استناد قرار خواهند گرفت.

۵ - تعاریف مفاهیم اصلی :

۱ - گفتمان: مجموعه‌ای از داده‌های زبانی و غیر زبانی اعم از گفتارها، نوشتارها، حادثه‌های تاریخی، گفتگوهای سیاسی، سیاستگذاری‌ها، اعلامیه‌ها، اندیشه‌ها، سازمان‌ها و نهادها را در بر می‌گیرد.

۲ - گفتمان‌های فقهی - سیاسی: نگرشی که در موضوعات مختلف بر مبانی و منابع فقهی

(کتاب، سنت و عقل) ابتناء دارد و با توجه به اعتقاد به جدایی ناپذیری دین از سیاست، به حضور فقه در قلمرو سیاسی و اجتماعی تأکید دارد. مضافاً اینکه منظور ما در این نوشته گفتمان‌های فقهی - سیاسی دهه اول انقلاب می‌باشند که ضمن مشترکات عمده ای که دارند تنوع و تفاوت نیز بین آنها وجود دارد که در فصل اول تفصیلاً به آنها پرداخته می‌شود.

۳ - قانون اساسی: ترکیب وضعی است مرکب از قانون و اساسی که در اصطلاح اهل فن، یک سلسله قواعد اساسی است که شکل حکومت، سازمان قوای سه گانه کشور، امتیاز و تکالیف افراد را در ساختار دولت بیان می‌کند (دهخدا). و نیز گفته شده است قانون اساسی به قواعد و مقررات ناظر بر قدرت انتقال و اعمال قدرت اطلاق می‌شود (ابوالفضل قاضی).

در کشور ما این اصطلاح هم زمان با شروع نهضت مشروطه مطرح و قانون آن تصویب شد اما موضوع ما قانون اساسی ج. ا. ا. است که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی به تصویب رسید. قانون اساسی در جمهوری اسلامی ایران بدلیل ماهیت اسلامی و مردم سالارانه‌ای که دارد، همواره از نوعی دوگانه جمهوریت و اسلامیت حکایت دارد. همین وضعیت بهترین نکته است که ما را به تحلیل بنیاد فقهی این دوگانگی ترغیب می‌نمایند.

۴- نوگرایی:

نگرش و قرائت نوین از مفاهیم اجتماعی اسلام شیعی و در حقیقت به کارگیری مفاهیم جدید سیاسی - ایدئولوژیک احکام اسلامی در مکتب تشیع بر اساس اجتهاد پویا.

۵- سنت گرایی:

تلاش برای بازگشت به اصول و سنت‌های اسلامی. بازگشت به اسلام و تأکید بر حفظ مفاهیم اساسی و اصلی مکتب تشیع و فهم سنتی از دین و روش سنتی در اجتهاد.

۶ - مفروضات:

۱ - گفتمان‌های فقهی - سیاسی معاصر ایران بی آنکه قابل تقلیل به نظریه واحد بوده باشند، از نوعی تکثر حکایت می‌کنند و همین تنازع و تکثر باعث تلاش‌های گفتمانی در جهت تبیین ابعاد مختلف و توسعه هر گفتمان است.

۲ - می‌توان گفت: قانون اساسی ج. ا. ا. ایران به رغم ابتناء بر فقه شیعه، از وحدت درونی و انسجام کلی برخوردار نیست بلکه نوعی از تکثر و تنوع در آن دیده می‌شود.

۷ - سؤال اصلی:

هر یک از گفتمان‌های فقهی - سیاسی چگونه و چه نقشی در فرآیند شکل‌گیری و تحول

قانون اساسی ج. ۱ ایران، از پیش نویس تا بازنگری آن داشته است؟

۸- سئوالات فرعی

- ۱- مهمترین گفتمان‌ها و ویژگی‌های آنها پس از پیروزی انقلاب اسلامی چه بوده است؟
- ۲- مهمترین پیش‌نویس‌های قانون اساسی و نقدهایی که بر آن صورت گرفته چیست؟
- ۳- چگونگی شکل‌گیری مجلس خبرگان قانون اساسی و مهمترین محور منازعات گفتمان‌های فقهی - سیاسی در آن چه بوده است؟
- ۴- مهمترین محورهای منازعات گفتمانی در شورای بازنگری قانون اساسی چه بوده است؟ و چگونه گفتمان فقهی - سیاسی امام خمینی (ره) هژمونی پیدا کرد؟

۹- فرضیه اصلی:

تحولات قانون اساسی بی‌آنکه تابعی از دیدگاه فقهی واحد باشد، نتیجه تفاسیر جریانهای مختلف فقهی - سیاسی است که زمینه‌های نظری و عملی مناسب برای طرح دیدگاه ولایت مطلقه فقیه از سوی امام خمینی را فراهم کرده و سرانجام همین دیدگاه کم و بیش وارد قانون اساسی شده است. در حقیقت جریان نوگرایان از خرده گفتمانهای اسلام فقاهتی که تفکر و اندیشه امام خمینی (ره) را نمایندگی می‌کرد توانست با حاشیه راندن سایر گفتمان‌ها به هژمونی برسد و تثبیت معنایی پیدا کند.

۱۰- روش تحقیق و جمع‌آوری مطالب:

نوع جمع‌آوری مطالب کتابخانه‌ای و منابع نوشتاری نظیر کتب، مجله‌ها، روزنامه، خاطرات و مصاحبه‌هاست و روش تحقیق توصیفی - تحلیلی می‌باشد.

۱۱- متغیرها:

به نظر می‌رسد که اسلامی شدن چهره عمومی قانون اساسی تابعی از منازعه گفتمانی اسلام‌گرایان با گفتمان‌های رقیبی چون لیبرال و چپ است. لکن این نکته که کدام تفسیر از اسلام به وجه غالب در قانون اساسی تبدیل شده، نتیجه منازعات درونی گفتمانی اسلام فقاهتی است. بنابراین می‌توان متغیرهای مستقل و تابع را چنین تنظیم کرد:

متغیر مستقل: گفتمان‌های فقهی - سیاسی و هژمونیک شدن گفتمان امام خمینی (ره)

متغیر وابسته: تحولات قانون اساسی ج.ا.ا.

۱۲- قلمرو تحقیق:

قلمرو زمانی: سالهای ۱۳۶۸-۱۳۵۸

قلمرو مکانی: کشور ایران

۱۳- فصل بندی تحقیق:

مقدمه: طرح تحقیق؛ در مقدمه این تحقیق ابتدا به بیان مسأله و آنگاه به اهمیت، ضرورت و اهداف آن اشاره خواهد شد. سپس ادبیات تحقیق مورد بحث قرار می‌گیرد و آنگاه مفروض و سؤال اصلی و سئوالات فرعی تحقیق بیان می‌گردد. و روش تحقیق و چگونگی جمع‌آوری مطالب اشاره خواهد شد. و آنگاه متغیرهای مستقل و وابسته ذکر می‌گردد و در پایان قلمرو و سازماندهی تحقیق ذکر خواهد شد.

فصل اول: چهارچوب نظری تحقیق؛ در این فصل به مفاهیم اصلی و کلیات نظریه تحلیل گفتمان بر اساس نظریه لا کلا و موفه مورد تحلیل قرار خواهد گرفت. و آنگاه بر اساس این نظریه موضوع مورد بحث مورد تطبیق و بررسی قرار می‌گیرد.

فصل دوم: آرایش گفتمان‌ها بعد از پیروزی انقلاب اسلامی؛ در این فصل به پنج گفتمان اصلی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی اشاره می‌شود. و تاریخچه احزاب و نمایندگان هر کدام از این گفتمان‌ها نیز بیان خواهد شد. که مهمترین آنها: گفتمان اسلام سیاسی لیبرال، اسلام سیاسی چپ، اسلام سیاسی فقهاتی، ملی‌گرای سکولار و مارکسیسم می‌باشد.

فصل سوم: پیش‌نویس قانون اساسی و منازعات گفتمان‌های فقهی- سیاسی؛ در این فصل به پیش‌نویس‌هایی که قبل و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی نوشته شده اشاره می‌شود و به نقدها و منازعات گفتمانی آن که توسط احزاب، گروه‌ها، مراجع تقلید و شخصیت‌های سیاسی- اجتماعی صورت گرفته، پرداخته خواهد شد.

فصل چهارم: مجلس خبرگان قانون اساسی و هژمونی گفتمان فقهی- سیاسی امام خمینی(ره)؛ این فصل به دو بخش تقسیم می‌شود. در بخش اول به منازعات گفتمانی در خصوص تشکیل مجلس موسسان و خبرگان اشاره می‌شود، آنگاه به انتخابات مجلس خبرگان قانون اساسی و چگونگی رقابت گفتمان‌ها در عرصه انتخابات و در پایان به شکل‌گیری مجلس خبرگان قانون اساسی پرداخته می‌شود. و در بخش دوم به منازعات گفتمان‌های فقهی- سیاسی در مجلس بررسی نهایی قانون اساسی پیرامون سه موضوع مهم و اساسی ولایت فقیه و نظام ولایی در ایران، حاکمیت ملی و نظام شورایی و حقوق ملت و آزادی‌ها به طور تفصیلی پرداخته می‌شود.

فصل پنجم: هژمونی گفتمان فقهی- سیاسی امام خمینی(ره) و بازنگری قانون اساسی